

Zrna naděje

ZDENĚK VOLF

První *Kruhy pod očima* začínají datací 2. 11. 1950, třetí jsou ukončeny 10. 12. 2011. Z hlediska „deníkaření“ či „časopsaní“, jak si tuto část tvorby autor označoval, jde patrně o nejdelší záběr u nás. Záběr viditelný! Neboť k zapisování se uchyloval poslušně od devíti roků, údajně na pokyn otce: „Každý den zapiš, cos dělal.“ V jednadvaceti letech ho však natolik zasáhly deníky Jiřího Ortena a Jana Čepa, že přistoupil k rozdělení zápisů na dvě části: „čistě osobní“, čítající přes osm tisíc stran (uloženou v českobudějovickém archivu), a „meditativní, polemickou a esejistickou“, kanonizovanou nynějším posmrtným (1929–2013) vydáním.

V doslovu ke třetímu dílu Robert Sak slovem přítele a prvního čtenáře charakterizuje, že jeho svorníkem je úpornost. Sám autor v odstavci z 13. 7. 1992 k tomu udává: „Poslední nevýslovnou spojnicí je opravdovost, která platí nakonec víc než sama pravda.“ Žánr deníku je ale prakticky neuchopitelný. Bez hranic. K vydání dochází během života, výhradně až po něm, anebo každoročně jako v případě Juliána Greena. Co jeden diarista ostýchavě ctí, druhý třeba s Witoldem Gomb-

rowiczem sebestředně porušuje. Dokonce: „*Posuzovat deníkáře podle jednotlivých zápisů je holé nedorozumění.*“ Vždyť přece: „*Introspekce z rána nemusí být introspekci z večera [...]. Ne, tohle nejsem já. Kdo to psal?*“ – vyznává Mertl ze zkušenosti vlastní, i té paralelní, čtenářské, jež byla rozsáhlá, „skrzová“. 13. 6. 2008 vykulminovala četbou devítisetstránkových *Deníků* Sándora Máraie: „*Jsou hlubší než Divišova Teorie spolehlivosti a zmarem ubijejí ještě víc než Zábranův Celý život.*“

Česká literatura se k důkladnější diaristické recepci dostala teprve v polistopadovém uvolnění, v devadesátých letech. Poukazovalo se na vliv „totalitních limitů“ pro „přímé pojmenování reality“, stavěla se „subjektivní ostrost“ vůči „diktátu kolektivistického mýtu“ apod.; postupně však došlo až k parodování autenticitních východisek (J. A. Pitínský, *Praha: Intimní deník hrdiny*), ba k módnosti nesýřetové publicity (na stránkách *Literárních novin, Hostu*). Za neopominutelné sáhnutí do svědomí deníkáře lze považovat kapitolku *Uchýlení se k „deníku“* teoretika Maurice Blanchota: „*Je často psán strachem a úzkostí z osamělosti, která se spisovateli přihlazuje kvůli dílu.*“ Ani Mertl-diarista se z nastavené kritické kurately nevymkne. Deník mu roky nahrazoval přítele či milou. Byl mu kruhovou obranou proti režimu. Psacím rájem i křížem. Nese si však v sobě poměrně vzácnou, protože nezasloužitelnou rovinu. Ponor nezpůsobený jen rozeklaností doby, neživený jen běsy duše jako u Ivana Divíše, nýbrž i záviděníhodnou stálostí zděděnou z dětství, prohlubovanou věrností svým jihočeským (křesťním) předkům. Ponor až milostiplný, stále znovu směřující ke sdílení a nesení se taky v slabosti. Mezi esejí a rozhovory, jež jeho vydané deníky zpravidla doprovázejí, lze načíst úzkostné zamyšlení nad sebevražednou protikladností života a díla Ernesta Hemingwaye (*Hemingway*, 1979): „*Neunesl pomýšlení na život bez zdatnosti, protože kromě životní plnosti, slávy, poct a peněz nenastřádal žádná jiná zrna naděje pro své srdce, až bude*

Věroslav Mertl: *Kruhy pod očima*. Třetí kniha deníků, esejů a rozhovorů (2004–2012). Host, Brno 2014, 332 stran.

unaveno a až jako každý jiný bude stát před dobrodružstvím nejtajemnějším.“ Nejde o „projekci“? V tom roce, tudíž v době svých abrahámovin, začíná Mertl-prozaik, jak známo, sklízet uznání za román *Dům mezi větrem a řekou* (výroční cena Vyšehradu, byť její udělení zakázáno ministerstvem kultury; zahraniční cena polského nakladatelství Pax). Obstál – vtírá se s Freudem – před vlastním „dobrodružstvím nejtajemnějším“?

Kruhy pod očima jsou toho svědectvím. Zejména ve svém třetím, „terminálním“ stádiu, kdy přichází o letité přátele (viz recenzi oddíl „Pocty“: F. D. Merthovi, M. Trávníčkovi, K. Křepelkovi, J. Heydukovi...), kdy předčasně umírá jeho nepostradatelná Arana (manželka, sochařka) a začínají dotírat choroby, i tak přesné pro prsty spisovatele jako ta Parkinsonova. Totiž... měl jsem tu čest si zároveň s Věroslavem Mertlem posledních deset let dopisovat. Ještě postaru. Neelektronicky. Z listu „dodatovanému“ 7. 8. 2012 jen díky zmírňujícím lékům vypisují: „*Je mi dobře – svobodný jako pták. Opravdu: nečekal jsem to od sebe.*“ Co tedy vznikalo podle diářového přiznání ze 7. 3. 2011 ještě v touze: „*Odpočínout si od slov! Aspoň na chvíli. Zapomenout je, spolykat je či vydýchat*“ – se zavřilo! Nikoliv pouze smířením... Vypsáním, což dodává jeho deníkům s citací v záhlaví od Michela Butora: „*Píšu, nikoliv abych své knihy prodával, ale abych dosáhl ve svém životě jednoty.*“ – punc věrohodnosti. Přitažlivosti. Dozrání. A potažmo celému dvacetisvazkovému dílu vyrůstajícímu z *Kruhů pod očima* jako z páteře: do účastných fejetonů, recenzí, esejí; v promyšlených povídkách, románech dostávající syžet; z mladistvých zápasů o poezii, o původní verš, typické, všudypřítomné lyrično.

Z deníku odliv! Do deníku příliv! A právě v přechodech, při nichž se aforismus protáhne ve fejeton anebo esej zhutní v minirecenzi, právě v těch případech dětství do dějin, krásna ve starost, selhání ve vyznání, vědy do víry či politiky do modlitby, „vracivě“, pokaždé z jiného konce a často jakoby „přes bolest“, rodí se čtenářsko-meditační tah vytrhující k polohám nejsubtilnějším. Pořád přítomněji týkající se štěstí, mlčení, pravdy, samoty, zmaru, naděje, o nichž už nemluvíme se ženou, ani s přítelem, ba ani s Bohem. Jen se sebou? Ale ve smyslu „života vnitřního“, povýšeného Jakubem Demlem na samomluvu duše „o předmětu její lásky“.

A nikdy ne izolovaně, bez historické kauzality, čili po listopadu 1989 – pomáhaje si Philipem Rothem – za vcházení „*do časů blahobytného temna*“; v minulosti, například u donebevolajícího vypálení Lidic v roce 1942, ne bez „kouře“ z roku 1924: „*Komunistický starosta, ředitel školy, spolu s většinou občanů a členů KSČ vyhlásil v rámci hesla ‚Pryč od Říma!‘ vlastní iniciativu: ‚Lidice – první ateistická obec v ČSR! Všichni pak na důkaz toho vynesli své devocionálie, kříže a obrazy svatých, aby je spálili za stodolou Horákova statku...*“ (19. 8. 2009) Ano, i skrze takzvanou osvětu může „přituhnout“. I o výrok v hypermarketu, natož od oblíbence G. K. Chestertona nebo Thomase Manna se lze opřít, odrazit se, jak o citaci z *Písma*. Jakožto o věrný, mlčenlivý pohled dohasínající fenky Sandy, „*boxerky, filozofky*“, pravdaže čekající ve společném ráji. Zapotřebí je jen trpělivě potěžkávat, neboť všetečný Mertl se někdy k jádru propracovává postupně a v odstínech. Poukáže-li pak Jakub Grombří v *Kulturních novinách* (23/2014) v jinak velmi empatické recenzi – podchycující i Mertlův trefný sarkasmus („*mediální manda Halina Pawlowská*“) i Mertlovu spravedlivost vůči M. C. Putnovi (svému úhlavnímu kritiku po udělení Státní ceny za literaturu v roce 2001) –, že snad jako katolík toleruje sebevraždu, je to z většiny zápisů zjevné. Až na ten z 18. 6. 2009, když po návštěvě těžce a dlouho nemocného přítele-kněze, kterému v duchu přeje brzké úmrtí, přijímá slova napomenutí („*na tuhle lekci myslívám stále častěji*“) od spolunávštěvníka českobudějovického děkana Lály, jemuž se svěřil, zpovědně: „*Umírat se má především dostatečně dlouho. Od Pána Boha je to dokonce privilegium, protože teprve vědomé umírání člověka nejen očišťuje, ale dává mu i jistotu šanci důkladně se připravit na tak dlouhou cestu.*“

Komplexnost. Prošitost. Účastnost... Napadá nad touto zaživa poslední autorovou knihou. Přesto něčím neohraničitelnou, prostupující. Podkládající i doplňující vše předešlé. Myšlenku v deníku myšlením z eseje, odpoví v rozhovoru. Dílo se prolnulo s osudem. Padají předsudky. Literární. Lidské. Pro blízkost... Pro to čepovské či exupérovské zakotvování duše „*tam, kam odevždy patřila a patří*“. Pro ty „*poslední zbytky teplé lidské řeči*“.

Zdeněk Volf, brněnský básník, povoláním soukromý inženýr krav.